

TUME, AGA VILJAKAS KESKIGA*

Vaino Vahing. Päevaraamat II. Vagabund, 2007. 278 lk.

Millised kellegi veendumused ka poleks, Vahingut mõistame nyüd paremini.

Kaks köidet päevikuid on ilmunud ja autor ise ytleb, et „Lugesin 1985.–95. päevikud põhjalikult läbi ja...Seal on minu allakäik. Olen, kurat, lagunenu. Kolmandat osa ei kannu välja.”¹ Selline ausus ja minuteose järjega venitamisest hoidumine on muidugi õige. Kuid kõrvalseisja jaoks lahknevad siin kaks plaani – isiklik ja avalik. Vahingu esinduslikumad koguteosed – „Kaunimad jutud” (1995), „Endspiel” (1988), näidendite paremik ja artiklite valik – ilmusid just „lagunemise perioodil” ja hiljemgi. Nyüd on käes ääremärkuste aeg. Tema päevikute edu taga on mitmeid asju. Praegune poliitikute valede võrk, meedia näivus ja puhtilukirjandusliku proosa kapseldumine on tugevdanud tõejanu. Sellest ka blogimise, netikommentaare, päevikute ja pihtimuste populaarsus. Vahel harva saab nende võimalus tõesti teoks. Mis toimus ja toimub päriselt – see kysimus saab virtualiseeritud heaoluyhiskonnas uue teravuse. Ka kuuekymnendate myyt ja selle järellugu on justkui liiga paigas, lansseerijate poolt siledaks ja magusaks kirjutatud. Ja Vahingu spontaansed märkmed oma huvitavamas osas on sellele heaks korrektiiviks. Kultuuriheerosed ilmuvad seal nii ilusate, siiraste ja tarkade kui ka kõhklevate,

heitlike, argade, kompromislikena, yhe-sõnaga: enamasti kirjandusloole oma-sest formaadist väljas, subjektiivselt tajutud inimlikkuses. See on alternatiivne ajalugu, oma vaimset liikumist, teistes idanevaid muutusi, salapõhjusi, suhteid ja ka klatši ning rahulolematust ning väiklasepoolseid hinnanguid jäädvustav. Minu meelest on Vahing stiihiline kirjutaja, kelle proosa väärtuseks on dialoog ja ekspressiivsus. Narratiiv on tal alati nõrk olnud („Ma pole jutustaja, olen elust maha kirjutaja ja ei häbene seda”, lk 189) ja seega sobib fragmentaarsete elunopete žanr talle ylihästi. „Jah, kõige toredam asi, tegevus siin maailmas on ikkagi kirjutamine. Oled nii vaba, kui tähti paberile voolamas näed. Millise mõnuga vahel kirjutad kas või päevikumärkmeid” (lk 34–35). „Sellistest toimingutest algab kirjandus. Mittemidagiütlevad märkmed pole kirjanikule ainult treening, vaid ka nauding ja võibolla ainuke pretensioonitu kirjandus. Midagi ju ei juhtu, aga küll möödunu suureks puhutakse, kui vaja” (lk 92). See on justkui eelproosa, puhtam vorm, kus pole neid tollase noore vihase kirjanduse juurdeõpitud eksistentsialistlikke konventsioone – vahel pyydlikuks kiskuvat aususe-normatiivi, veidi pikale venivaid heietusi ja suheteklaarimisi, millega ta tollases novellistikas tegeleb.

Lihtlugejad ja siseringi teadjad mõõdavavad neid sissekandeid teljel „usun–ei usu” ja saavad väga erinevaid tulemusi. Miks Vahing mõtles ja kirjutas just nii? Ta oli mitmes mõttes väljastpoolt – psyhhiaater ja „setupoiss”, nagu ta ennast mitmel pool kutsub. Olles kyll ise

* Autori kirjaviisi muutmata.

¹ K. Saareste, Vaino Vahing: käsi enam-vähem terve, mälestuste kirjutamiseks küps! – SL Õhtuleht 16. II 2007.

kirjutava psyhhaatri poeg, ei riski ma selle elukutse mõju loomingule lahata. Patsientide maailmas sisalduvat on ta arstieetika tõttu oma proosas vähe kasutanud. Kui aga piiri lõhutakse, kui ta kultuurilised sõbrad (Tepandi, Hermakyla, Loo) enamasti vist alkoholismi tõttu hospitaliseeritakse ja haigete poolele satuvad, on pinged paratamatud.

Maapoiss-oleku mõjude kohta usaldan öelda rohkem. Juba päeviku esimeses osas mainib Ehin, et Vahingus „olevat tubli ports Lõuna-Eesti talupoega” (lk 69), ning hiljem sekundeerib talle Kõiv. „Faehlmannis” on murdeteksti, millest osa võis tulla ka Vahingult. Vahing tahtis kultuursust, aga ei sallinud linnaelu võltsi kylge, ning saades tuge psyhhaatrilisest haridusest, teatrist, psyhhdraamast ja mänguteooriast, proovis špiilidega inimesi avada ja provotseerida. Špiili teine nimi on ebamugavus, muutmisiha, soovimatus valitseva reaalsusega leppida. Oma kompromissitusele leidis Vahing tuge teise kangekaelse maamehe Oksa opositsioonist. Näidendi „Mees, kes ei mahu kivile” (1975) eel- ja valmimislugu on päeviku alguosa läbiv teema. Setude bravuur ja kohati välja lööv sentiment, otseytlemine, vigur ja laiamine on Vahingul täiesti jälgitavad. Eks ta proovib neist lahti saada ja kyllap pika „linnas-tumisega” saabki, aga siis, 1980. aastatel jääb ta stiilis vähemaks seda jõulist primitiivsust ja vahetust.

Päeviku esimese osa aeg on justkui kultuuri ringkaitsest läbi murdmine ning eneseharimine, špiilid ja sympoosiumid, avangardsus, abielu Maimuga, setupoisilikum ja värvikam faas, kus yksteist ikka veel kuulatakse, midagi otsitakse ja millegi yle arutatakse, kus noorte kultuuriinimeste suhted pole veel positsioneeritud. Teine osa on tinglikult keskiga oma inimliku jäigenemise ja sisemise traagikaga, leitud tee raske sillutamine, kirjutamisse syvenemine, jätkuv isiklik ja kultuuriline eba-

kindlus ning enesetõestusvajadus, Julia synd, Heli, palju käike ja pisiseiku, mida varjutavad kestev pingeseisund, rahamured ja kurnatus, millest joomine teda ei vabasta. Ja sisemine yksindus – päevikusse ilmub aina rohkem ootel kellaaegu. Vahetut inimlikku ja kultuurilist suhtlemist tundub olevat vähem, see on rohkem tööalane, olgu ylikoolis, haiglas (need väsitavad ekspertiisid ja kohtuistungid), teatris või kirjastamise liinis. Kergendus on kirjutamises, milleks ta psyhhaatria käest rohkem aega välja võitleb, kuid see võib võtta ka tyhikäigul ja rabinaga tohutu hulga kriitiliste artiklite tegemise näo, milleks sunnib muidugi rahapuudus. Loomelu nõudmised on halastamatud, ta ei salli teisi jumalaid enda kõrval. Ja iga yhiskonnakorra ajal on loovisiku hakkamasaamine veidi erinevalt sätestatud. Kogu jäädvustatud kymnendi kõigub Vahing psyhhaatri, professori ja kirjaniku kutse vahel, eelistades selgelt viimast, kuid tema radikaalsed süümeelood ei saagi viia hõlpsa kirjandusliku äraelamiseni. Täna toetaks sellist eksperimenteerivat isikut Kultuurkapital, aga kas palgaline kirjanik Vahing kirjutanuks oma valu samamoodi kirjaks („Viieteistkymnenda kuupäeva novell”) kui tollane Vaeva-Vaints? Kindlasti mitte.

Selle päevikupidaja puhul on kahetsusväärne, et ta ei oska olla rahul. Syndmused, mis võiksid rõõmustada (abiellumine, raamatu ilmumine, preemiad, lavastuse väljatulek jne), teevad seda ainult poolikult või libisevad mööda. Neid tuhmistab Vanakuri Maksimalism. Suur špiilimine on paljud inimsuhted väga kiiresti läbi põletanud („see elu teeb ruttu vanaks”, lk 121; „nukrus on mu elumängu vili”, lk 175). Nõva tänava salong on lagunenu, naine elab pisitytrega Tallinnas. Empaatilistele kirjandusuurijatele avaneb siit epistolaariumi „Machiavelli kirjad tyttele” (1990) valuline taust. Teine kiri

tytrele ongi algselt päevikusissekanne (lk 174–175). Samas on kultuursuses lohutust: mäng jätkub pisut abstraktsematel tandritel. Vahing leiab uusi mängumaid filmis („Võsakurat” jt), teatris (rollid „Hedda Gableris” ja Oksa-näidendis), mannekeenitöös, aplas lugemises, harrastusfotograafias ning ehk isegi professuuris. Neil on ta kirjutamisele kindlasti ka värskendav, avardav mõju, kuid elu on syngene. Uus abielu ei too hingerahu. Ruvuvas aastates on hetki, kus töö tundub ainsa võimalusena, ning sellesse viskub Vahing õige kirjaniku kirglikkusega. Kirjanikest on ta lähim kaastööline teine väljasseisja Madis Kõiv, kellega koos sai tehtud näidend „Faehmann” (1982) ja pärast päeviku lõppu valmiv romaan „Endspiel”(1988). Kõivust tahtnuks teada rohkem. Ta on foonil ikka olemas, kommenteerib, annab nõu, aga ei avane. Unt, kes päeviku esimeses osas oli oluline mängupartner, jääb yha kaugemaks. Kestab sõprus ja koostöö Arrakuga. Teatripoole suurim kaasamõtleva Evald Hermakyla ilmub selgemalt, tema suhetering, vaated ning raskused on nähtavamad. Vahingu aus subjektiivsus, mis asjaosalistes kindlasti pahameelt tekitab, mõjub neutraalsele lugejale millegi loomulikuna. Kuidas neid asju siis teisiti näha, kui oma mätta otsast, antiautoritaarselt ja hetkeemotsioonide toel? Faktid ja daatumid on ju teatmeteostes kirjas. Milline see aeg ise paistab? Esmalt hakkavad silma väga aeglased ja närvesöövat ebakindlust täis kultuurikoridorid. Lubatakse, ei lubata? See oli tollase edumeelse looja peakysimus. Onupojapoliitikat esineb igal ajal, aga praegune kirjandus ja teater pole nii raskepärane käiguga. Riik ei kontrolli enam loomingulist ideoloogilist puhtust, parteilist tsensuuri pole ja teoste väljaandmine on lihtsam, kuid meelelahutuse pealetungiga on kriitilise määrani kahanenud ka syveneva kunsti kõlapind. Šokeeritud lugejad ei kirjuta enam noortele kirjanikele manitsus-

kirju, sest elus toimub palju hullemat ning seda ei jaksu tänane proosa jäädvustada. Nyydsed Salongid tegutsevad kas virtuaalias või sygaval põrandal all ja neil pole kaalu. Enesemyymine, mille vastu Vahing kymnete hinnangutega välja astub, on praeguses olukorras võtnud kas imagokujundamise või lauskommerti ja meedias laiamise näo. Kuid „Sygisballi” menu näitab, et tollastel hingehädadel on sama mehhanism mis tänastel, neid saab yle kanda. Seepärast kõlab Vahingu sisehääli tõese ja taibatavana. Kuid ükski paljastus ei saa olla lõplik. Seda juba meeleolude kõikumise tõttu – märkmetes kohtab mõttetusetundest kantud pikki pause (1977, 1978), mida iga masendunud päevikupidaja tunneb. Kuid halamist mitte. Selle asemel on lihtsalt vaikus. Ka mahukad tööd, nagu pidi olema „Faehmanni” jaoks materjali kogumine, ning tähtpäevad, nagu abiellumised, leiavad vaid nappi märkimist. Päevikuid yle lugedes ja mäluiga kõrvutades avastas autor sisetsensuuri: „Saanud nüüd aru, et ma ei ole kõigest kirjutanud... [---] olen endale olnud tsensor. Ma ei ole kirjutanud roppustest, mida on elus kõigil. Ma ei ole, huvitav küll, kuigi põhjalikult kirjutanud naistest ja armuelust. Tsensuur on olnud ka poliitiliste teemade suhtes.”² Olemasolevat materjali saanuks muidugi tihendada. (Ja seda ta kavandatavates mälestustes vist tegema hakanukski.) Aga kyllap on mõndagi väärt ka selle halluse, spliini ja igavuse edasi andmine, et minuvanuste põlvkond, kes on praegu umbes sama vana kui Vahing teise kõite alguses, mõtleks sellele, mis ees seisab. Ja leiaks sellega toime tulekuks omad võtted.

LAURI SOMMER

² K. Saareste, Vaino Vahing: käsi enam-vähem terve, mälestuste kirjutamiseks küps!